

AZ 1844. ÉVI II. TÖRVÉNYCIKK EZER ÉV TÖRTÉNETI-NYELVPOLITIKAI KONTEXTUSÁBAN

THE ACT II OF 1844 IN A THOUSAND-YEAR HISTORICAL
AND LANGUAGE POLICY CONTEXT
ZAKON BROJ II IZ 1844. GODINE U ISTORIJSKO-JEŽIČKOPOLITIČKOM
KONTEKSTU HILJADU GODINA

POMOZI PÉTER

PhD, dr., finnugor nyelvtudomány, nyelv- és irodalomtudományok
Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont, Budapest
igazgató, tudományos főmunkatárs

Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemeskürty István Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Budapest, tanszékvezető egyetemi docens
Pomozi.PeterGyula@uni-nke.hu

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány az 1844. évi II. törvénycikket vizsgálja, amely a magyar nyelvet hivatalossá tette, és mérföldkönek számít a magyar nyelv történetében. A szerző történeti-nyelvpolitikai összefüggésben mutatja be a törvény előzményeit és következményeit, kiemelve, hogy a jogszabály nem értelmezhető önmagában, hanem csak a Magyar Királyság több évszázados önrendelkezési és nyelvi hagyományainak kontextusában. A tanulmány kitér arra, hogyan változott a magyar nyelv státusza a latin közéleti dominanciájától a modern nemzetállami nyelvpolitika kialakulásáig, valamint hogyan járult hozzá a törvény a nemzeti egység és identitás erősítéséhez. Ugyanakkor a szerző bemutatja azokat a konfliktusokat is, amelyek az etnosemleges hivatalos nyelv megszűnésével jártak, és amelyek hozzájárultak a későbbi nemzetiségi feszültségekhez. A történeti keretben értelmezett vizsgálat rávilágít arra, hogy a magyar nyelv hivatalossá tétele egyszerre jelentett előrelépést és kihívást a Kárpát-medencei többnyelvű társadalomban.¹

KULCSSZAVAK • 1844. évi II. törvénycikk, magyar nyelv,
nyelvpolitika, nemzetiségi jogok, történeti
kontextus, Magyar Királyság

¹ Írásom *Az 1844. évi II.: tc.: Egy törvény elő- és utóélete a nyelvpolitika szemszögéből* című előadás alapján készült, mely a 2024. évi Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon hangzott el.

1. NYELVI JOG ÉS NEMZETPOLITIKA TÖRTÉNETI TÁVLATBAN

E rövid tanulmány elsődleges célja, hogy a magyar nyelvet hivatalossá tevő 1844. évi II. törvénycikket visszahelyezze korának nyelvpolitikai kontextusába, ugyanis a 19. század magyar nyelvpolitikai fejleményei aligha érthetők meg az 1844-es törvényhez vezető út előzményei, illetve 1848–1849, majd 1868 kisebbségi nyelvi jogalkotása nélkül. A II. törvénycikk kilenc cikkelye mérföldkő az egységes magyar irodalmi nyelvváltozat (standard változat) térnyerése, a kárpáti magyar nyelvközösség egységének kinyilvánítása, a magyar nemzeti érdekképviselő szempontjából. Nyilvánvaló azonban, hogy minden potenciális érdekérvényesítés potenciális ellenérdekeket is sérthet, s az ellenérdekűek adott esetben a politikai és a kultúrharc minden nemes és nemtelen eszközét is bevetthetik vélt vagy valós sérelmeik ellen. Ezért az 1844-es magyar nyelvről és nemzetiségről szóló II. tc. tárgyalását e sorok írója csak a 19. század nyelvjog-alkotásának teljességében, a nemzeti és nemzetiségi nyelvi paragrafusok teljességében, a Magyar Királyság önrendelkezés-történeti tényeinek fényében tartja hitelesnek és célirányosnak.

Ebben az összefüggésrendszerben vizsgálódva közelebb kerülünk egy sarkalatos nemzetpolitikai kérdés megválaszolásához is. Mi az, ami Trianon előtt teljesen másképp működött a soknyelvű, soknemzetiségű Magyar Királyságban, mint a trianoni békediktátum után a szintén etnikai-nyelvi tarkaságot öröklő (utód)államokban? Mi az, ami kilencszáz éven át szabad folyást engedett a nyelvi-etnikai folyamatoknak, s mi az, ami 1920 (valójában már 1918) után megakasztotta ezt, olyannyira, hogy az az akkor kisebbségbe kerülő magyar szórványok (fel)morzsolódásához, és az akkori tömbök szórványosodásához vezetett? A történeti keretbe ágyazott kép segítheti a hatékony kisebbségvédelemhez szükséges tisztánlátást, a tények és folyamatok mítosz- és ellenmítoszmentes értékelését.

2. AZ „1844. ÉVI II. TÖRVÉNYCIKK A MAGYAR NYELV ÉS NEMZETISÉGRŐL” KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI ÉS JELENTŐSÉGE

Kölcsey Ferenc, midőn 1832-ben harmadjára is szólásra emelkedett a magyar nyelv hivatalossá tétele ügyében a pozsonyi Országgyűlés Mihálykapu utcai alsóházában, joggal érvelt a latinitásnak a reformkorra muzeálissá merevedett egyeduralma ellen. Európa-szerte alakultak „nemzetállamok”, melyek valamely (relatív) többség modern, standardizált (akkoriban inkább standardizálendő) anyanyelvét kívánták hivatalossá tenni a korábbi *lingua francák* he-

lyett. A Magyar Királyság területén a latin mint közéleti, jogi és tudományos lingua franca alaposan túlélte korát. Ebben jelentős szerepe volt II. József erőszakos németesítésének és a királyság etnikai-nyelvi sajátosságainak éppúgy, mint a Kölcseytől is ostorozott főrendi kényelmességnek.

Jellemző adalék Kölcsey beszédéhez, hogy a latinitás még a közoktatás elemi szintjein is általánosan megjelent egészen 1845-ig. Mária Terézia (első) Ratio Educationisa ugyan engedményeket tett az anyanyelvek és a német javára,² de még a latinos hagyományok részbeni fenntartása mellett (ANDRÁSSY 2017: 68). Balázs János *Magyar deáktség* című, ma is időszerű művében Kalmár György 1770-ben Pozsonyban kiadott *Prodomus* című munkáját idézi, melyben „a korabeli iskolázást teljesen eredménytelennek ítéli, s ennek okát a latin nyelvű oktatás erőltetésében látja” (vö. BALÁZS 1980: 15–19). Balázs ugyanitt idéz Kalmár *Summa* című hexameteréből is a kizárólagos latin oktatás haszontalanságáról:

Mennyi időt vesz el a deákzással csak a férfi!³
Több az, aki soha meg nem fogja tanulni e nyelvet:
némelyik pedig ám későre ha érti meg aztat.
Hát azalatt semmit nem horda rakásra magának!

A latinitás közéleti és oktatási túlreprezentáltsága mellett a németesítő törekvések, melyek II. József uralkodói évtizedében voltak a legerősebbek, szintén fokozták a magyar nyelv jogi státuszának rendezéséért vívott küzdelmeket. A hivatalossá tétel igényét táplálták a magyar történelmi eseményekből, a török kor pusztításai nyomán a magyar rovására történt etnikai-nyelvi térszerkezeti változásokból következő, jellegzetes *Kulturnation*-felfogások is, mivel ezek a magyarság erejének és egységének kulcsát a közös nyelvben és kultúrában látták. Elsőként Sylvester János tett ilyen irányú megjegyzéseket

² A *de facto* teljesen magyar anyanyelvű közoktatás kezdeteit 1845-től számolhatjuk. Ekkor jelent meg a Helytartótanács *Magyarország elemi tanodáinak szabályai* című rendelete. „Ez a szabályzat két tagozatra bontotta az elemi iskolát. Az alsó elemi két évfolyamának tananyaga mindenki számára azonos volt. A képzés anyanyelven folyt, a nemzetiségek lakta területeken a magyart is tanították. A felső elemi iskola háromosztályos volt. Latint csak a gimnáziumba készülőknek tanították, a harmadik osztályban” (PUKÁNSZKY–NÉMETH 1996: 361–362).

³ A *férfit* Kalmár nem abban az értelemben szűrja be, hogy a leányok oktatását ne támogatná, épp ellenkezőleg: Kalmár korát messze megelőzve amellett tör lán-dzsát, hogy a nőket a felsőbb iskoláztatásból sem kellene teljesen kizárni.

1539-es *Grammatica hungarolatinájában*: „El volt rejtve idáig anyanyelvünk kincsesládája is, amelyet most találunk meg. Ha nem vonakodunk élni vele, akkor rövidesen koldusszegényekből dúsgazdagokká lehetünk” – írja, s ezzel nemcsak anyanyelv, nemzeti művelődés és identitás kérdését kapcsolja össze, hanem az épp három részre szakadó országban a kultúr-nemzet-felfogás igen korai jelét adja (vö. SYLVESTER 1989/1539: 67). E gondolat hol bűvópatak-ként, hol elő-előtörve maradt fenn a magyar irodalmi gondolkodásban a 18. század derekáig, hogy aztán kifejlődve jelenjék meg Bessenyeinél, s szerte-ágazó nemzeti programként gróf Széchenyi Istvánnál. Akadémiaalapítástól a *Hunniában* és másutt megfogalmazott eszmé(nye)iig, melyekre alább még visszatérünk.

Sajnovics János 1770-ben már imperativusban eleveníti fel a sylvesteri gondolatot *Demonstratioja* zárszavában: „Most vagy soha! Itt az idő, hogy mi magyarok nekilássunk anyanyelvünk művelésének, és mind a köznapi használatban, mind a nyomtatott könyvekben egyaránt halhatatlanná tegyük: bízom abban, hogy helyesli ezt minden igaz szívű ember, ha megérti, mivel tartozik ki-ki a hazájának” (vö. SAJNOVICS 1994/1770: 116). Sajnovics ezzel megelőzi a testőrírók, Bessenyei György és Báróczi Sándor (1778, illetve 1780-ban) napvilágot látott, immár valódi nyelvi programcikkeit.

Köztudomású, hogy Széchenyi a magyar nyelv minél teljesebb kiművelése érdekében ajánlja fel a pozsonyi felsőházban, 1825. november 3-án birtokainak éves jövedelmét, ekképpen: „Nekem itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtsé, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá.” Fontos, hogy nemcsak a magyaroknak, hanem „honosainknak”, értsd a Magyar Királyság minden *hungarusának* neveltetését. Ez az a felfogás, amely 1844 törvénycikkeiben és implementációja során felszínre fogja hozni az elvi-nemzetstratégiai ellentéteket. Széchenyi szavaival élve a szájhazafiak és a tetthazafiak közötti ellentéteket. De ne szaladjunk a dolgok elébe! A Magyar Tudós Társaság hamarosan meg is alakul, és a nyelvi standardizáció és presztízsemelés szempontjából kulcsfontosságú, kiváló munkákat ad ki. 1831-ben feláll a magyar nyelv grammatikájának és szótárának bizottsága, 1832-ben megjelenik az első akadémiai helyesírás, *A magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai*, 1838-ban kiadják a 9600 címszavas *Tájszótárt*, 1846-ban pedig *A magyar nyelv rendszere* címen az első akadémiai nyelvtant. Közben zajlik *A magyar nyelv szótárának*, más néven a Czuczor–Fogarasi-szótárnak a szakmai előkészítése. Így mire a nemzeti nyelv státuszrendezésének kérdése megoldódik, a standardizációja részben már megtörtént, az akadémiai nagyszótár előkészítése pedig kezdetét vette.

A magyar nyelv hivatalos státuszának megerősítésére is történtek már korábban kísérletek. Az 1790. évi XVI. tc. szerint „bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni”, s „a gimnáziumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállítatni” (idézi ANDRÁSSY ugyanott). Ennek a kor- és jogtörténeti folyamatnak egyfajta megkoronázása az 1844. novemberi II. tc. a magyar nyelv és nemzetiségről, mellyel *de jure* hivatalossá vált a magyar nyelv az országban a „kapcsolt Részeket”, azaz Horvátországot és Erdélyt kivéve. Itt kell visszautalnunk arra, hogy a Helytartótanács *Magyarország elemi tanodáinak szabályai* című közoktatási szabályzata elsőként rendelte el az első két, illetve részben három elemiben a kizárólagos anyanyelvi oktatást, mely épp ennek a törvénynek a folyománya. Nyugvópontra azonban e törvénycikk nyomán nem juthatott a magyar nyelv ügye, még ha a kortársak egy pillanatig ezt remélték is. Mivel korábban a latin, azaz egy holt nyelv töltötte be a hivatalos nyelv szerepét, ez senkinek sem volt anyanyelve, ennél fogva a törvénykezés és a közigazgatás nyelvhasználata nem válhatott nemzetiségi villongások terepévé. Ezután viszont a lakosság legnagyobb hányadának élő anyanyelve lett a hivatalos nyelv. Ez kedvezően érintette a legnagyobb hányadot, viszont ezzel megszűnt a hivatalos nyelv etnosemleges státusza, és ezt az ekkor már egyébként is erős nemzetiségi, sőt szeparatista mozgalmak magyarelles kártyaként kezdték felhasználni. A radikalizálódás annak ellenére erősödött, hogy a II. tc. teljes mértékben megfelelt a korabeli európai gyakorlatnak, sőt, annál jóval demokratikusabb volt,⁴ tekintettel az abban foglalt hatalmas területi korlátozásokra.

A törvénycikk 1–3. §-a az Országgyűlés nyelvéről rendelkezett, a kapcsolt Részek itt is kivételeket élveztek, mert megtarthatták a latint is. A 4–7. § az államigazgatás és az ügyintézés, a 8–9. § pedig az oktatás nyelveit határozta meg. A kapcsolt Részekkel folytatott levelezésben is megmaradhatott a latin. A 8. § értelmében „Ő Felsége már kegyelmesen elrendelte, hogy a magyar nyelv a kapcsolt Részekbeli fő-, és minden középiskolákban (Academia és Gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék.” Más szóval a nem magyar önkormányzati területeken a magyar tanítása csakis a felsőbb oktatásban mint második, környezeti nyelv rendeltetett el, meghagyva ezzel

⁴ Az 1844. évi II. tc. bevezetése olyan logikus lépés volt, amelyet Európa számos állama jóval korábban meglépett. VIII. Károly francia király már az 1490-es moulins-i rendelettel (*ordonnance de Moulins*) előírta, hogy a törvénykezés nyelve csak a francia vagy az anyanyelv lehet. Az 1539. évi villers-cotterêts-i rendelet azonban már *expressis verbis* a francia nyelv kizárólagos használatát írta elő, a királyság más nyelvváltozatainak regionális szintű hivatalos használata ezzel lekevert a napirendről. Erről bővebben lásd: NAGY 2019: 80–82.

hatalmas területek teljes nyelvi autonómiáját, még ha ez csak implicit módon foglaltatott is a szövegbe. Ezen esetekben pedig nem latinról, hanem a horvát, a német nyelvi-kulturális autonómiákról beszélünk. Előbbi Horvátország teljes, utóbbi többek közt Erdély számos szász területét érintette.

Összességében tehát jó három évszázadnyi kulturális, és háromnegyed évszázadnyi nyelvpolitikai harc eredményeképp oly törvény született, mely a magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jövője szempontjából létfontosságú volt, és nemcsak kiállta az összevetést a kontinens más korabeli hivatalos nyelvi szabályozásaival és állami gyakorlatával, hanem a kapcsolt Részek kivételes státusza miatt meg is haladta azokat. Hogy miért öntött mégis olajat a békétlenkedés tüzére e törvénycikk, azt csak a kérdés tágabb, történeti kontextusa alapján érthetjük meg igazán.

3. AZ 1844. ÉVI II. TÖRVÉNYCIKK KÁRPÁT-MEDENCEI ÉS EURÓPAI KONTEXTUSBAN

A magyar történeti nyelvi jogi és nyelvpolitikai fejlődés – még ha a 18. századot megelőző folyamatok csak igen erős megszorításokkal illethetők is ezen szakszavakkal – jellegzetesen a királyság etnikai-nyelvi realitásait tükrözték, mert ezen realitások alapján születtek személyi és területi jellegű önkormányzatisági döntések. Ugyancsak a nyelvi-etnikai realitások keretében képzelték magyarok és más *hungarusok*,⁵ írók, költők, nyelvtudósok a magyar nyelv fejlesztését is.

Itt kell utalnunk a *Staatsnation*- és a *Kulturnation* (bővebben lásd például POMOZI 2021: 69–74) közötti államszervezési felfogás alapvető különbségeire, mert ennek a 18. századtól, különösen is annak derekától kezdve már komoly kihatása volt az adott államok nyelvi-jogi kereteire, az esetleges nemzetiségekkel (őshonos kisebbségekkel) kapcsolatban alkalmazandó szabályozott vagy egyszerűen csak *de facto* nyelvpolitikára. Nem véletlen az sem, hogy míg Sylvester János Mohács árnyékában tipikus kultúrnemzeti programot valósít meg, addig Berzeviczy Gergely 1817-ben már a francia etatista modell identitásszervező erejét magasztalja egy Bécsben kiadott írásában (BERZEVICZY 1817: 287–289). Mindehhez vegyük még hozzá Csernus-Lukács megállapítását, miszerint „[a] 19. században fokozatosan kezdetét vette az a folyamat, melynek eredményeképpen az egyén már nem felekezeti, állami vagy

⁵ A *hungarus*-tudatra és a *hungarus*-tudatú tudósok szerepére itt nincs mód külön kitérni, de fontos és nagyon pozitív szerepet tölthettek be a nemzeti-nemzetiségi *status quo* megtartásában. Minderről bővebben lásd például POMOZI 2021 és NAGY D. 2024.

dinasztikus alattvalói, hanem nemzeti hovatartozás alapján definiálta magát, amelyben a nyelv mint a nemzethez (vagy nemzetiséghez) tartozás elsődleges kritériuma kapott szerepet” (CSERNUS-LUKÁCS 2020: 67–68).

Az a ma is gyakran hangoztatott nézet, miszerint az embereknek a nyelvcentrikus polgári nemzetállami identitásmodell előtt nem volt etnikai és nyelvi identitásuk, természetesen nem állja meg a helyét.⁶ A Magyar Királyság egyes területein gyakran mozaikszerűen egymás mellett élő nemzetiségek igenis érzékelték a szomszédal szembeni nyelvi különbségeket, azonban ez magyar földön nagyon hosszú időn át nem vált ellenséges ideológiaképzés alapjává, melynek következtében e területeken békésen folytak (akár többszörösen is *vice versa*) asszimilációs folyamatok, illetve alakultak ki és át folyamatosan két- és többnyelvűségi mintázatok.

Amikor az 1844. évi II. törvénycikk látszólag sikeresen lezár egy több mint fél évszázados nyelvi jogi küzdelmet, akkor nem egyszerűen a nemzetiségekkel szembeni nyelvi semlegesség elve változik meg, hanem lehetővé válik a törvény ellenséges olvasata, mely szerint itt egy *Staatsnation*-típusú, etatista, diszkriminatív hatalmi fordulat zajlik. Ez ebben a formában, mint a törvény fentebbi értékeléséből láttuk, természetesen távolról sem volt igaz, ez azonban nem akadályozta sem ennek a nemzetiségi interpretációnak a létrejöttét, sem Bécs mindezt támogató, Magyarföld népességét igen rövidlátó módon megosztó politikáját, mellyel lényegében az Osztrák–Magyar Monarchia későbbi felmorzsolódását is siettetete. Képletesen szólva Bécs letarolta a hegyoldalt védő erdőt, majd a 20. század hajnalán csodálkozni kezdett, hogy az özönvíz elmossa a védtelenné vált hegyoldalt...

Az imént vázolt repedések gyorsították a századfordulón még igen erős és értelmiséget integráló szerepet is betöltő hungarus-tudat szétmállását. A dinasztikus, uralkodóhoz és részint a Szent Koronához kötődő, toleráns kultúrközösség-tudatot szó szerint szétforgácsolták a születő és fokról fokra

⁶ Képešsy Imre szerint például: „Általánosságban véve elmondható, hogy II. József uralkodásáig hazánkban egyáltalán nem volt napirenden a nemzetiségi kérdés. Az ő erőfeszítései a német nyelv hivatalos nyelvvé tételére hívták elő első körben a magyar nyelvújítási mozgalmat, ami aztán mintaként szolgált a történelmi magyar államterületen élő többi nemzetiség számára is” (KÉPEŠSY 2020: 119). Ezt súlyosan leegyszerűsítő álláspontnak tekintjük. Egyrészt a magyar nyelvújítás *de facto* a reformáció korától kezdve folyamatosan létezett, másrészt nem azért nem volt nemzetiségi kérdés, mert magyar, horvát, rác, oláh, német nem érzékelték a nyelvi-etnikai különbségeket, hanem azért, mert a Magyar Királyság mindvégig józan, gazdag önkormányzati rendszert kiépítő politikája miatt nem voltak korábban tartós és tömeges nemzetiségi ellentétek. (Egyébiránt már a tridenti zsinat is felismerte a nyelv csoportidentitást létrehozni képes erejét.)

szeparatistábbakká váló párhuzamos nemzettudatok. Ezeknek első igazán keresű gyümölcsei az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idejére „érttek be”, mindannyian ismerjük történelmi tanulmányainkból ennek délvidéki, erdélyi és felső-magyarországi következményeit, a magyar függetlenségi harc sokfrontossá válását. Felmerül hát a kérdés, hogy a gyorsan kialakult nemzetiségi viszálykodás egy körütekintőbben szövegezett, teljesebb, egy, a *de facto* autonómiajogokat kartálisan is rögzítő jogszabállyal mindez elkerülhető lett volna-e. Egészében nyilván nem, azonban a helyzet magyarellenes éle bizonyára mérsékelhető lett volna, különösen az évszázados, békés köznépi együttélést módszeresen mérgező szeparatista értelmiségi mozgalmak eszköztárát korlátozhatta volna. Az 1844. évi II. törvénycikk tehát mindenképpen hiányos maradt annyiban, hogy explicit módon nem rendelkezett a nemzetiségi nyelvek jogállásáról, vagy nem rendelkezett legalább egy ilyen törvénycikk gyors megalkotásáról.

Még egy apróságot meg kell itt említeni: a némettel, majd a latinnal is szembeforduló, előbb rendi, később már részben polgári magyar törekvésekkel megszűnt egy fontos, közös ellenségkép is. 1790-ig a németesítés elleni küzdelem közös ellenségképet adott Magyarföld minden lakosának, amint azonban a magyarországi nemzetiségek nemzetállami és államnyelvi törekvéseket véltek a magyar nyelvújításban és a nyelvpolitikai küzdelmekben felfedezni, szembefordultak azzal. Mindezen veszélyt látva mondta gróf Széchenyi István azt, amit 1825 őszén Pozsonyban mondott, és mindezt a veszélyt látva, a reformkor megelőző 17 évének nyelvpolitikai és nemzetiségi szeparatista tendenciáit látva mondja majd el 1842-es akadémiai beszédét.

Széchenyi 1842. november 27-én felolvasott akadémiai közgyűlési (elnöki) beszédében⁷ óvott a még el sem fogadott nyelvtörvény túlbuzgó, „betűszerinti” alkalmazásától. Korának „szájhazafiaitól” féltette a történelmi Magyarország integritását. Intett a pánszláv radikalizálódást kockáztató túlzott buzgólkodástól. Nem az erőszakos, nemzetiségi mozgalmakat kiváltó vagy tovább fokozó asszimilációs törekvések, hanem a *fair* kulturális harc híve volt. „Erkölcsi felsőbbtség mindig s mindenütt győzött erőszakon”, írja (SZÉCHENYI 1981/1842: 47), és arra a következtetésre jut, hogy „[m]ás részről világos, hogy minden nép, és eképp a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvashat más vért magába” (SZÉCHENYI 1981/1842: 49). Tehát a magyar nyelvközösségnek szerinte „olvasztói felsőbbséggel kell bírni” (SZÉCHENYI 1981/1842: 49).

⁷ Teleki József gróf, az Akadémia első elnöke kérte fel – távolléte miatt – az elnöki beszéd megtartására.

Széchenyi *expressis verbis* figyelmeztetett az erőszakos, betű szerinti törvényalkalmazás elemi, magyarelles fanatizmust tápláló veszélyeire: „Nem elég mai időkben törvényeket írni, de azok iránt szimpátiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvényeknek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül” (SZÉCHENYI 1981/1842: 44). A boldogító megoldás csak a már említett minőség, minőség, minőség lehet, az *olvasztói felsőbbség* elérése. A kor sajnos nem érthette meg időben a grófi lángelme igazát.

Tény, hogy a kortársak előbb-utóbb megértették Széchenyi nemzetstratégiáját, sajnos inkább utóbb. Pedig, ha az 1849. évi VIII. törvénycikk időben, az 1844. évi II. törvénycikk kiegészítéseként született volna meg... Ám nemcsak a történelemben, a nyelvijog-történetben sincs értelme a „mi lett volna, ha” gondolatmenetnek. Mindenesetre, hogy Széchenyi nem rémeket, hanem reális veszélyeket látott a közéletben, arra – sajnos számos ilyen volt – álljon itt Ján Kollárnak, a reformkori pesti evangélikus hitközség lelképásztornának a példája. Ján Kollár (1793–1852)⁸ majd három évtizeden át pesti tót evangélikus lelkész, verselgető ember, a szélsőséges (cseh)szlovák ideológia előhírnöke volt. Később, 1849 és 1852 közt Bécsben egyetemi tanár, utóbbi fő oka, hogy 1849-ben jónak látták érdemei elismeréseként Bécsbe menekíteni. Kollár „Szlovák népdaloscötet”-et is kiadott, népdalai azonban hemzsegnak a propagandisztikus hamisítványoktól.⁹ Kettőt közlök itt belőlük, hogy fogalmat alkossunk a korabeli nemzetiségi küzdelmek időnként izzó, propagandisztikus magyarelleségéről:

Mađari, Mađari, ja chcem byt Slovenka,
Nebola, nebudem ja vaša frajerka.

Keby boli Slováci,
Išla by ich bozkati.
Ale že sa Mađari,
Všecku by ma zbabrali.

⁸ Csak névrokona Adam František Kollárnak (1718–1783), Mária Terézia császárnő magyargyűlölő udvari főkönyvtárosának és bizalmas tanácsnokának.

⁹ Szomorú könyvészeti érdekesség, hogy „népdalait” még 1953-ban is változatlan tartalommal adták ki Prágában. E „népdalok” magyar fordítása: Magyarok, magyarok, tót lány maradok én, / Nem voltam, nem leszek soha szeretőtök! Illetve: Ha szlovákok lennének, / Megcsókolnám őket, / De mivel magyarok, / Bepiszkítanának.

Visszatérve 1849-re, ennek nyarán megszületik a VIII. törvénycikk a nemzetiségekről, lényegében teljes nyelvi-kulturális autonómiát kínálva, azonban ez – a hadihelyzet súlyosságát tekintve – sajnos már megkésettnek tekinthető, időközben a Kollárok vetésének magvai beérték. Ugyanakkor a VIII. tc. megkésetttségéről beszélni európai kontextusban mégiscsak paradox lenne, hiszen ez a törvény ugyanúgy úttörő volt a korabeli Európában, ahogy az lett később az 1868-as XLIV. törvénycikk is.

4. NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR ÖNRENDELKEZÉSI HAGYOMÁNYOKRÓL ÉS AZ 1849. ÉS AZ 1868. ÉVI NEMZETISÉGI TÁRGYÚ TÖRVÉNYKEZÉSRŐL

Ahhoz, hogy még inkább megértsük, mennyire szervesen, a Magyar Királyság sok évszázados autonómiahagyományain alapult 1849 és 1868 nemzetiségi törvénykezése, röviden szólni kell e korábbi századokról is. A magyar királyok a regionális politikai és gazdasági érdekérvényesítés keretei között évszázadokon keresztül biztosították a nemzet és a nemzetiségek békés fejlődését, egymás melletti létét a többnyelvű-többszempolis birodalomban. Az „etnikai mintázat” kifejezés, melyet már többször használtunk, a királyság egyes területein nem metaforikusan, hanem szó szerint volt értendő.

A magyar autonómiajog fejlődésének korai és eklatáns példája II. András király kiváltságlevele, szászosan az „Arany szabadságlevél” (*Der goldene Freibrief*). Kibocsátása nem esetleges történelmi pillanat műve volt, „pusztán” az észszerű uralkodói joggyakorlat első kartális megjelenése. Az Andreamum nemcsak korai volta, hanem tartalmi összetettsége, sokoldalúsága miatt is kiemelkedő európai örökség.¹⁰

Az Andreamum példát mutat abból is, hogyan lehet egy multikulturális¹¹ birodalomban a nyelvek és népek sokszínűségét a folytonos üldöztetéssel járó politikai feszültség és gazdasági romlás helyett a régiók és az egész ország gazdagodására, csinosodására használni. Királyaink tehát megértették, hogy a területi önrendelkezések rendszere, a királyság belső etnikai-nyelvi egyensúlya és békéje nemcsak a politikai stabilitást segíti elő, hanem az önrendelkezési

¹⁰ Szövegének részletes történeti, részben jogtörténeti elemzése megtalálható például a Komlóssy József gondozásában napvilágot látott 2004. évi Érszegi-kiadásban vagy P. Szabó Béla tanulmányában (ÉRSZEGI 1983–2004; P. SZABÓ 2022).

¹¹ *Multikulturális* nem a szónak újabb, eltorzított, nyugati *mainstream*-aktuálpolitikai, hanem eredeti jelentésében: egy régió őshonos nyelveinek-kultúráinak együtt létezése, átfedése, kölcsönös egymásra hatása értelmében. A két fogalom szembeállító definícióját lásd például itt: BAKK 2024: 44.

jogot kapott régiók gyors gazdasági felemelkedését is biztosítja. Azonban az Andreamum sem előzmények nélküli. Utalnunk kell a korai magyar sztyepei államiságra, mint az Árpád-kori államszervezet előzményeire is, hiszen a jelentősebb sztyepei államok *ab ovo* multietnikusak és többnyelvűek voltak, és a birodalmi kohézió alapja a szövetséges etnikumok tökéletes katonai szervezetsége és fegyverhűsége, nem pedig a kulturális, nyelvi vagy ideológiai alapú elnyomás volt. A Magyar Királyság 10. század végi megalapításakor szintén többnyelvű és többkultúrájú volt: a magyarok csoportjai mellett nyugati és déli szlávok, besenyők és más törökségi nyelvű csoportok alkották a helybéli lakosságot, s hozzájuk csatlakoztak már Géza fejedelem, Szent István apja idejében az első itáliai és bajor, szász előkelők.

A magyar uralkodók Szent István király óta becsülték és méltányolták a jövevények (*hospes*) szokásait és sajátosságait – hitüket, nyelvüket is beleértve. Ez a fajta észszerű és bölcs uralkodói gyakorlat jelenik meg a szent király Imre fiához intézett intelmeinek VI. részében, amelyben így szól az udvarba új európai értékeket hozó jövevényekről:

„Mert a vendégek, minthogy különféle tájakról és országokból jönnek, ennek megfelelően különféle nyelveket, különféle ismereteket és fegyveres erőt hoznak magukkal, s mindezek dízére válnak a királyságnak, emelik az udvar tekintélyét, és elriasztják a külföldiek pökhendiségét. Mert az egy nyelvű és egy szokás szerint élő királyság gyenge és törékeny.”¹²

Ebbe a folyamatba illik az 1224-es Arany szabadságlevél. Általa és belőle is merít az a Kárpát-medencei összetett többnyelvűségi minták iránti állami szintű elfogadó, időnként kifejezetten támogató viszonyulás, mely a Magyar Királyságot ekkor úttörővé, a 19. század második felében pedig a korszakosan új nyelvi jogi irányok társalkalmazójává tette Európában. Az 1849. és 1868. évi nemzetiségi jogokat tételesen garantáló magyar törvényekhez hasonló csak Ausztriában és Svájcban volt, egyes osztrák rendelkezések lényegében anticipálták a magyar törvényeket (vö. NAGY 2020: különösen 170–173).

¹² István király intelmeinek több magyar kiadása és fordítása is van. Mi itt Bollók János fordítását tekintjük irányadónak a *regnum* szó értelmezésében (lásd KRIS-TÓ 1999: 135–136), mely az 1983-as Érszegi-fordítással szemben nem *országot*, hanem *királyságot*, *udvart* említ. Nézetem szerint egyébként a *regnum* fordítása tárgyában korábban fellángolt vitától függetlenül az Érszegi-fordítás szerinti országot sem tekinthetjük az összes magyar alattvaló országának: kétségtelen azonban, hogy a Bollók-fordítás annyiban szerencsésebb, hogy nem enged teret a túlságosan tág értelmezésnek, így eleve kizárja a fals interpretációk lehetőségét.

Hunyadi Mátyás 1486-ban megerősítette az Andreanumot, kiterjesztve a szász önrendelkezés kereteit. Oly korban, amikor a Magyar Királyság területén a magyarajkúak részaránya a legmagasabb volt. Kubinyi András számításai a korona alattvalóinak még 1495-ben is mintegy kétharmada lehetett magyar, a Dráva vonalától északra pedig csaknem 80% volt a magyarság részaránya.¹³

A független magyar királyság jogtörténeti és hatalomgyakorlási hátterének ismeretében egyáltalán nem tűnik kakukktojásnak az 1849. évi VIII. törvénycikk sem, melynek paragrafusai „[a] magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése” céljából igen széles körű nyelvi és kulturális önrendelkezést biztosítottak. A 2. paragrafus a magyar nyelvet az ország diplomáciai nyelvének nevezte, egyebekben azonban a nemzetiségek anyanyelvhasználati garanciáit részletezte. Illusztrálásul a törvénycikk néhány további pontját is idézem:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetettetni, mely szabad választás szerint megállapíttatik.
4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiban mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja...
7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni.
8. Az egyházközségnek anyakönyvei és egyházi ügyei az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetettetni.
9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyújthatja.

A törvénycikk külön rendelkezett a görögkeleti egyház és a görögkeleti vallásúak szabadságjogairól is.

Valóban nagy kár, hogy az 1849. tavaszi törvényhozási pillanat már nem volt alkalmas arra, hogy érdemben befolyásolja a szabadságharc hadi cselek-

¹³ Nagyszombat–Nyitra–Léva–Losonc–Rimaszombat–Kassa–Nagyimihály–Ungvár vonalig jelentős magyar túlsúllyal, a vonaltól északra pedig sokfelé magyar szigetekkel számolhatunk. (Szepes vármegyében a legészakabbi magyar szórványokat gyakorlatilag majd csak az 1918-as korai csehszlovák nyelvrendeletek számolják fel.) A közölt demográfiai adatok értelmezéséhez lásd KUBINYI 1996; KOCSIS–TÁTRAI 2015; POMOZI 2021 munkáit. A demográfiai viszonyok meghatározásának történeti módszertanát lásd Kubinyi említett tanulmányában.

ményeinek menetét, így a szabadságharc bukása után a törvény bevezetésére sem kerülhetett sor. A Bach-korszak osztrák hatalomgyakorlata gyorsan felülírta az előremutató nyelvi jogi szabályozásokat. Újabb előrelépések az 1860-as évek kezdetétől történtek, melyek már az 1868. évi XLIV. törvénycikk paragrafusait előlegezték. Erdélyben például már „az 1860-as évek közepére megtörtént a román nemzet törvényi szintű elismerése és Erdély teljes háromnyelvűsítése is a közigazgatás minden szintjén” (CSERNUS-LUKÁCS 2020: 67).

Végül a dualizmus kori (Erdéllyel újraegyesített) Magyarországon elfogadott 1868. évi XLIV. törvénycikk széles körű nyelvi jogokat biztosított minden nemzetiségnek. A magyart államnyelvvé nyilvánította, ám ezzel egyidejűleg rendelkezett arról, hogy a törvényhatóságok, bíróságok a teljes ügykezelésükben nemzetiségi nyelvet is használhattak a testületi tagok egyötödének javaslata alapján. A jogszabály kimondta azt is, hogy a teljes közoktatásban mindenkinek az anyanyelvén kell biztosítani a tanulást. Ilyen méltányos, kisebbségbarát nyelvi jogi környezetet a korban Magyarországon kívül csak Ausztria és Svájc tartott fenn. Érdeemes néhány paragrafusát szó szerint idézni, szó szerint végigböngészni:

- „2. § A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.
3. § Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar. [...]
6. § A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják. [...]
14. § Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönbén – az országos iskolai törvény korlátai között – iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg. [...]
17. § Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az

- áltak lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik. [...]
20. § A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvök s ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.
21. § A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni. [...]
23. § Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be. [...]
26. § Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak épen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvénytábla felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik. [...]"

Ezek a makacs jogtörténeti tények, melyeken aligha változtat a későbbi kisantant államoknak e törvényekkel szembeni, többnyire tendenciózusan ferdítő hozzáállása.

5. BEFEJEZÉSÜL

Rövid tanulmányomban az 1844. évi II. tc. üzenetét a magyar önkormányzatiság néhány különleges momentumára koncentrálok történetébe ágyaztam, mert mint a bevezetőben előrebocsátottam, csak kontextuálisan lehet eredményeit és hiányosságait elfogultságoktól mentesen elemezni. Tény, hogy a Magyar Korona újkori nemzetiségei egytől egyig életerős nemzetiségek voltak a Monarchia felbomlásakor. Az is tény, hogy a Trianon után létrejövő, közép-európai államok nem követték tovább a történelmi Magyarország *Kulturnation*-alapú politikáját, és ez az akkor négy államban kisebbségbe kerülő magyar nemzetrészek fokozatos fogyásához vezetett.

Ezek az államok éppúgy soknyelvűek és soknemzetiségűek voltak, mint egykor a történelmi Magyarország, azonban többségük mindmáig *Staatsnation*-alapú, államnyelvet abszolutizáló, asszimilációs politikát követ. A Kár-

pát-medencei magyar jövő egyik kulcskérdése éppen ezért az, képes-e a Kárpát-medencei magyar politikum hatékonyan, meggyőzően képviselni a magyar kisebbségjog-történeti és nyelvijog-történeti örökséget. Erre nézve kétségkívül vannak szerény, biztató jelek Délvidék egyes részein, ám komoly előrelépést csak akkor várhatunk, ha egyszer a teljes, nem magyar Kárpát-medencei politikum is képes lesz átérzeni és megérteni, a volt szlovák miniszterelnök 2020. június 4-én mondott, trianoni centenáriumi beszédének súlyát: „Azt gondolom, hogy a történelmi Magyarország a miénk is volt. A szlovákok, a magyarok és a többi nemzetiségek mellett együtt harcoltak a török hódítás ellen. [...] A mai szlovákiai városok a magyar királyoktól kaptak privilégiumokat, a földesuraktól szabadságot, és fejlődhettek egyfajta helyi demokrácia keretén belül. Legyen hát merszünk kimondani, hogy a magyar történelem a mi közös történelmünk” (MATOVIČ 2020).

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDRÁSSY György 2017. A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: TOLCSVAI NAGY Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 64–90.
- ANDRÁSSY György 2020. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk mai szemmel, elméleti megközelítésben. In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században*. Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 11–40.
- BAKK Miklós 2024. Az Andreamum mint az európai civilizáció eredeti karakterjegye. In: POMOZI Péter (szerk.): *Andreamum 800. Az európai önrendelkezés kezdetei a Magyar Királyságban. Die Anfänge der europäischen Selbstbestimmung im Königreich Ungarn*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 38–45.
- BALÁZS János 1980. *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai modell*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- BERZEVICZY Gergely 1817. Etwas über Nationen und Sprachen. In: HORMAYR, Joseph von (hrsg.): *Archiv für Geschichte, Statistik und Literatur VIII*. 287–289. Wien
- CSERNUS-LUKÁCS Szilveszter 2020. A nemzetiségi és nyelvi kérdés szabályozása Magyarországon és Erdélyben az Októberi Diplomától a nemzetiségi törvényig. In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században*. Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 66–98.
- ÉRSZEGI Géza (ford.) 1983. Szent István király intelmei Imre herceghez. In: É. G. (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 54–61.

- KÉPESSY Imre 2020. A nyelvi jogok szerepe a XIX. századi szlovák autonómia-törekvésekben. In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században*. Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 117–129.
- KOCSIS Károly – TÁTRAI Patrik 2015. *A Kárpát–Pannon-térség változó, etnikai arculata*. Harmadik, bővített kiadás. MTA CsFK Földrajztudományi Intézet, Budapest
- KRISTÓ Gyula (szerk.) 1999. *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged
- KUBINYI András 1996. A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. In: *Történelmi Szemle*, 2–3., 135–162.
- MATOVIC, Igor 2020. Igor Matović trianoni beszéde – Először magyar fordításban a Körképen. In: *Körkép.sk, 2020. június 3.* <https://korkep.sk/cikkek/szemle/igor-matovic-trianoni-beszede-eloszor-magyar-forditasban-a-korkepen/>. (2024. 02. 18.)
- NAGY Dóra 2024. A pesti egyetem első magyartanára – Vályi András öröksége. In: RESTÁS Artilla – VARSÁNYI Orsolya (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve 2023*. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 67. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 399–418.
- NAGY Noémi 2019. *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében*. Dialog Campus Kiadó, Budapest
- NAGY Noémi 2020. Variációk egy témára: A nemzetiségi-nyelvi egyenjogúság szabályozási formái az Osztrák–Magyar Monarchiában. In: N. N. (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században*. Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 170–188.
- POMOZI Péter 2021. Kárpát-medencei többnyelvűség minták Trianon előtt és után. Merre tovább? In: P. P. (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok*. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 29. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 69–105. <https://mek.oszk.hu/22600/22633/22633.pdf>.
- POMOZI Péter 2024a. Az Andreanum és a többnyelvűség ezer éve a Magyar Királyságban. In: P. P. (szerk.): *Andreanum 800. Az európai önrendelkezés kezdetei a Magyar Királyságban. Die Anfänge der europäischen Selbstbestimmung im Königreich Ungarn*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 18–29.
- POMOZI Péter 2024b. Az Andreanum szellemisége. A nyelvi önrendelkezés természetes és kodifikált formái a Magyar Királyságban. In: PUSZTAY János (szerk.): *Példa Európának. Andreanum 800*. Báthory Téka. Minoritates 3. Collegium Fenno-Ugricum – Tokaj-Hegyalja Egyetem, Badacsony–Sárospatak, 91–110.

- P. SZABÓ Béla 2022. Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfél százados történetére. In: *Az Aranybulla a jogtörténetében*. Jogi Kultúránk Öröksége 1. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Budapest, 195–225.
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András 1996. *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- SAJNOVICS János 1994/1770. *Demonstratio* [az 1770-es nagyszombati kiadás magyar fordítása]. *Sajnovics János Fejér vármegyei tordasi magyarnak a koppenhágai és a trondheimi Királyi Tudós Társaság tagjának bizonyítása a magyar és a lapp nyelv azonos*. A nagyszombati kiadást latinból magyarra fordította Constantinovitsné Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Szij Enikő. Bibliotheca Regulyana 2. ELTE, Budapest
- SYLVESTER János 1989/1539. *Grammatica hungarolatina. Sylvester János latin–magyar nyelvtana*. Ford. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
- SZÉCHENYI István [gróf] 1981/1842. *A Magyar Academia körül*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2007. A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános szakasza. 1813 *Mondolat*. In: SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András (szerk.): *A magyar irodalom története. 1800-tól 1919-ig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 40–56.

TÖRVÉNYEK

1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelvről és nemzetiségről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27>. (2024. 09. 17.)
1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84900008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27>. (2024. 09. 15.)
1868. évi LXIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>. (2024. 09. 01.)

ABSTRACT • This study examines Act II of 1844, which made the Hungarian language official and marked a milestone in the history of Hungarian linguistics and nation-building. The author places the law in its broader historical and linguistic-political context, emphasising that it can only be understood in relation to the centuries-long traditions of self-determination and linguistic rights

in the Kingdom of Hungary. The paper explores the transition from Latin dominance in public life to the rise of modern national language policies, as well as the law's role in strengthening national unity and identity. At the same time, it highlights the tensions generated by the end of an ethnically neutral official language use, which contributed to later conflicts between nationalities. By embedding the law within this historical framework, the study shows how the official recognition of Hungarian was both a progressive achievement and a source of challenges in the multilingual society of the Carpathian Basin.

KEY WORDS • **Act II of 1844, Hungarian language, language policy, national minority rights, historical context, Kingdom of Hungary**

SAŽETAK • Rad se bavi Zakonom broj II iz 1844. godine, kojim je mađarski jezik postao zvaničan, što predstavlja prekretnicu u istoriji mađarskog jezika. Autor zakon razmatra u širem istorijskom i jezičko-političkom kontekstu, naglašavajući da se on može razumeti samo u vezi sa viševekovnom tradicijom samoodređenja i jezičkih prava u Ugarskom Kraljevstvu. U radu se analizira prelazak od latinskog kao dominantnog javnog jezika do modernih nacionalnih jezičkih politika, kao i uloga zakona u jačanju nacionalnog jedinstva i identiteta. Istovremeno se ukazuje na konflikte koje je izazvalo ukidanje etnički neutralnog zvaničnog jezika, a koji su doprineli kasnijim međunacionalnim tenzijama. Istorijski okvir analize pokazuje da je zakonsko priznavanje mađarskog jezika istovremeno značilo napredak i izazov u višejezičkom društvu Karpatkog basena.

KLJUČNE REČI • **Zakon broj II iz 1844, mađarski jezik, jezička politika, prava nacionalnih manjina, istorijski kontekst, Ugarsko Kraljevstvo**

Beérkezés időpontja: 2025. szeptember 3.
Elfogadás időpontja: 2025. szeptember 10.